

The Scientific Journal in Jurisprudence and Bases of Islamic law The 15 rd.
Year/NO: 4 winter 2022

اولویت جهش تولید در منابع فقه امامیه

ابراهیم محمودزاده^۱ رحیم وکیل زاده^۲ رضا رنجبر^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۰۳

چکیده

در اقتصاد اسلام، نیل به جهش تولید در تمامی زمینه ها، روش ها و راهبردهای کارآمدی را می طلبد، که بدون تمسک عملی به مبانی قرآن، سنت و رعایت اولویت ها در امر تولید مقدور نخواهد شد؛ لذا هر گونه قدم برداشتن برای اصلاح و بهبود وضعیت اقتصادی و پیدایش تحول و سبقت در آن نسبت به گذشته می تواند به منزله گام هایی در جهت تعالی تولید و ارتقای بهره وری دیگر بخش های جامعه، رفاه حال عمومی و اعتلای پایه نظام و کشور باشد. هدف این پژوهش، استخراج مبانی جهش تولید براساس آیات و روایات و تبیین معیارها و بهره گیری از آنها در جهت تشویق تولیدکنندگان به رعایت این مبانی و بکارگیری عملی آنها توسط برنامه ریزان اقتصادی، بدلیل پشتوانه فرهنگی در جامعه و پذیرش آنها در سطح وسیع است؛ که می تواند تضمین خوبی برای موفقیت بهتر برنامه ها باشد. روش تحقیق در این پژوهش، توصیفی- تحلیلی مبتنی بر جمع آوری اطلاعات از منابع، اسناد معتبر، نظرات مکتوب فقها و اندیشمندان صاحب نظر می باشد. یافته های پژوهش، حاکی از آن است که در قرآن کریم و روایات افزون بر بیان اهمیت و تأکید بر مبانی و اولویت بندی فعالیت های تولیدی، شیوه های عملی تسریع در بهره گیری از عوامل تولید و مواهب طبیعی، کشاورزی، صنعت و تجارت برای دستیابی به پیشرفت اقتصادی افراد و جوامع، پیش روی ما نهاده شده؛ که با تشویق به رعایت یافته های مطروحه توسط تولید کنندگان، می توان به جهش تولید در اقتصاد دست یافت.

واژگان کلیدی: قرآن، روایات، اولویت، جهش تولید، اقتصاد اسلامی.

۱. دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی و اندیشه های امام خمینی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران. Mahmoodzadeh.ebrahim@gmail.com
 ۲. دانشیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران. (نویسنده مسؤول) rahimvakilzadeh@gmail.com
 ۳. استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران. r_ranjbar4@yahoo.com

مقدمه

نگاه جامع دین اسلام، به مسئله دنیا سبب شده، به اموری که رفاه انسان را در دنیا تأمین می کند، اهمیت دهد و بر همین اساس، مسئله تولید مورد توجه رهبران دینی بوده و کوشیده اند مردم را به سمت تولید بیشتر و البته هدفمند تشویق نموده و در مورد موانعی که سبب کاهش در تولید می شود، تحذیر کنند. ظرفیتی که در فقه معاملات و فقه اقتصادی و مالی برای تولید دانش در قلمرو اقتصاد اسلامی، وجود دارد، کم نظیر است.

اهمیت جهش تولید و نقش بارز آن در بنا نهادن جامعه ی آرمانی از مسلمات کتاب و سنت است. کشوری که اقتصاد آن ضعیف باشد، ناچار در مواردی مجبور است زیر بار تهاجم سیاسی و فرهنگی و صاحبان اقتصاد باشد. عدم تأمین نیازهای ضروری مردم موجب وابستگی اقتصادی به کشورهای بیگانه می شود؛ و اسلام که خواهان عزت و سربلندی جامعه مسلمان در بین دیگر جوامع است، هیچگاه، تسلط و وابستگی به بیگانه را نمی پذیرد: « وَ لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا » (نسا، ۱۴۱) خداوند هرگز برای [زیان] مومنان، برای کافران راه [تسلطی] قرار نداده است. از جمله راه های تسلط کفار بر مؤمنین، سلطه اقتصادی است؛ غالب فقهای بزرگ اسلام، برای نفی هرگونه سلطه کافران بر مسلمانان بدین آیه استناد کرده اند و مفاد آن را محکم دانسته اند؛ در این آیه منظور از سبیل تسلط است؛ تسلط کافران بر مؤمنان نفی شده، و این در جعل الهی نیست. تسلط معنای عامی دارد، اعم از تسلط نظامی، سیاسی، اقتصادی و علمی هست. پس خداوند اجازه نداده کافران بر مؤمنان مسلط بشوند از نظر اقتصادی و ... ؛ مطابق مستفاد این آیه، مؤمنان وظیفه دارند تلاش کنند و خود را از وابستگی اقتصادی، رهایی دهند، لذا اقدام برای تولید و جهش اقتصادی لازم است و گرنه با حرکت معمولی نمی توان به قدرت اقتصادی بالایی رسید.

اسلام، عوامل مختلف جامعه را به همکاری می طلبد و رمز برتر بودن را در پابندی بر ایمان و اصول اسلام معرفی می کند؛ « وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَ أَنْتُمْ الْأَعْلُونَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ؛ اگر مؤمن هستید، سستی نکنید و غمگین نباشید » (آل عمران، ۱۳۹)، از این آیه استفاده می شود که از لوازم ایمان، بی نیازی اقتصادی از کفار و خودکفایی مسلمین است؛ زیرا نیاز همیشه ملازم با ذلت و اسارت است و امتی که بخواهد عزیز و سربلند زندگی کند، بایستی روی پای خود بایستد و این جز با تلاش مضاعف و برنامه هدفمند افزایش تولید محقق نخواهد شد.

برنامه جامع اسلام، در حوزه تولید دو هدف را دنبال می کند: افزایش تولید و جهت دادن به آن؛ و این همان جهش تولید است. در این برنامه، علاوه بر تشویق افراد به کار و تلاش و تولید بیشتر و عبادت تلقی کردن آن، در سطح کلان نیز اصولی مطرح می شود که با تحقق آنها، همچون؛ امور اعتقادی، اخلاقی و اوامر مولوی و ارشادی و الزامی و تشویقی آنها، تولید را در سطح جامعه افزایش داده و آن را همسو و در جهت اهداف نظام اسلامی قرار دهد. قرآن کریم در سوره مبارکه انفال آیه ۶۰ می فرماید: « وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ ». آنچه در توان دارید به کار ببرید. « قوه » در برخی روایات به « شمشیر، سپر و تیر » معنی شده است (عیاشی، ۱۴۲۱ق، ج ۲، ص. ۲۰۴). ولی کلمه کوچک و پر معنایی است و نه تنها وسایل جنگی و سلاح های مدرن هر عصری را در بر می گیرد، بلکه تمام نیروها و قدرت هایی را که به نوعی از انواع در پیروزی بر دشمن اثر دارد، اعم از نیروهای مادی و معنوی (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۷، ص. ۲۲۲). برای اینکه بسیج قدرتمندی در مقابل دشمنان صف ببندید. فقط قدرت نظامی نیست بلکه قدرت اقتصادی مهم تر از قدرت نظامی است زیرا قدرت صادرات برتر از قدرت های دیگر است، قدرت صنعت بسیار مهم است و تولید نقش تعیین کننده دارد. خداوند نیز راه را برای ما نشان داده و نه فقط گفته است قدرتمند شوید و ما را رها کرده است اینگونه نیست. در آیه ۱۰ سوره اعراف میفرماید: « وَ لَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَ جَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ ». ما در زمین، در این کره خاکی به شما امکانات زیادی دادیم و دستتان را باز گذاشتیم و شما می توانید معیشت های مختلفی، صنعت های مختلفی

و کارها و حرفه های مختلفی برای خود مهیاء و آماده کنید. همچنانکه در سیره پیامبر و ائمه (ع) داریم که تلاش مضاعفی در تولیدات اقتصادی داشته اند.

امیرالمومنین (ع) می فرماید: «**اَمْنٌ عَلَى مَنْ شَتَّ تَكُنْ اَمِيرَهُ وَ اِحْتَجَّ اِلَى مَنْ شَتَّ تَكُنْ اَسِيرَهُ**» «بر هرکس که می خواهی، نعمت ده تا امیر او باشی و به هرکس که می خواهی، اظهار نیاز کن تا اسیر او گردی» (مجلسی، ۱۴۰۳، ص. ۲۰۹) اگر به کسی دست نیاز دراز کردی اسیر او خواهی شد، اگر ما اهل تولید نشدیم و اهل واردات تولید دیگران بشویم اسیر آنها شده ایم. پس با توجه به توصیه های قرآنی و روایی، در این پژوهش به این سؤالات پاسخ داده می شود:

۱. مبانی قرآنی و حدیثی جهش تولید کدام است؟

۲. قرآن و سنت در راستای تحقق جهش تولید چه فعالیت‌های را توصیه و ترتیب نموده است؟

بنابراین، قرآن و احادیث خواهان رشد و تعالی و برتری مسلمانان در تمام زمینه ها از جمله اقتصادی است و بدین منظور آنان را به کار و تلاش در جهت رشد تولیدات داخلی از لحاظ کمی و کیفی و بی نیازی از دیگران دعوت نموده و راه کارهایی را در زمینه جهش تولید، همچون تربیت نیروی انسانی، منابع طبیعی، کشاورزی، دامپروری، صنعت و تجارت توصیه می کند.

پیشینه تحقیق

در زمینه جهش تولید، به نحو خاص پیشینه ای برای این موضوع مشاهده نگردید. البته بیشتر آثار منشر شده در راستای تولید در اقتصاد اسلامی انجام گرفته است؛ اما در ادامه، به آثاری که به صورت ضمنی به این بحث پرداخته اند؛ اشاره می کنیم:

۱. توکلی (۱۳۹۱)، در مقاله ای با عنوان «شاخص تولید خالص داخلی طیب» ابتدا به تبیین معیار طیب بودن تولید می پردازد. در طیب بودن تولید سه عنصر اساسی تعریف تولید، یعنی محصول تولیدی، فرایند تولید و منابع تولید مورد بررسی قرار گرفته است. نگارنده پس از تبیین طیب بودن تولید در این سه عنصر، آن را به عنوان شاخصی برای تولید خالص داخلی معرفی می کند.

۲. میرجلیلی (۱۳۹۲)، در مقاله ای با عنوان «عوامل مؤثر در حمایت از کار، تولید و سرمایه مسلمین از دیدگاه قرآن و حدیث» وظایف مردم، دولت، تولیدکنندگان و سایر عوامل اقتصادی را جهت حمایت از کار، تولید ثروت را کاربیشتر و فعالیت بهتر می داند.

۳. حکیمی فر (۱۳۹۱)، در مقاله ای با عنوان «تولید و بهره برداری اقتصادی از نگاه قرآن و نهج البلاغه با رویکرد تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی» تولید و بهره برداری اقتصادی از نگاه قرآن و نهج البلاغه را بررسی نموده و نیازمند برنامه ریزی کلان، ایجاد زیرساخت های اقتصادی هدفمند با توان نیروی کار ارزشی و با ایمان می داند؛ و راهکارهایی را برای بهبود اوضاع و ارزان شدن کالاهای تولید داخل برای رشد و شکوفایی اقتصاد اسلامی پیشنهاد می نماید.

۴. فراهانی فرد (۱۳۸۹)، در مقاله ای با عنوان «کارکرد اقتصادی دین اسلام» به مطالعه موردی: تولید می پردازد. در این مقاله بر بحث تولید متمرکز شده و کارکرد دین اسلام را در سه محور مباحث اعتقادی، اخلاقی و حقوقی مطالعه کرده است. نتیجه مطالع آن شد که انسان تربیت شده مکتب قرآن، تولید را عبادت می شمارد و از آن برای رفاه خود و هم نوعانش استفاده می کند. هدفش از تولید، تنها حداکثر کردن سود و درآمد نمی باشد؛ برای تولید کننده مسلمان مباحثی از قبیل انحصار طلبی و احتکار و گران فروشی و کم فروشی جایی ندارد. بررسی مبانی جهش تولید، بحثی است جدید، که سابقه ای برای آن مشاهده نشده است. این بحث برای تدوین الگوی اسلامی پیشرفت در مباحث اقتصاد اسلامی جامعه امروزه می تواند مفید باشد. تحقیق پیش رو از چند جهت دارای نوآوری است؛ نخست؛ با روش تفسیر موضوعی قرآن انجام می شود، دوم؛ نوع نوشتاری بصورت ساده و قابل فهم و استفاده برای تمام افراد مختلف جامعه است، سوم؛ این مقاله کلان است و جهت گیری کلی در یک نظام تولیدی را مد نظر قرار داده است. نهایتاً؛ تبیین و ترتیب اولویت ها و تشریح شاخص های جهش تولید، جنبه ایده آل نوآوری این پژوهش محسوب می شود. دین اسلام

با ایجاد بسترهای مناسب زمینه تحقق جهش تولید و به دنبال آن بهبود اقتصادی را فراهم می کند. از سوی دیگر میزان پذیرش جامعه در فهم بیشتر مبانی، تأثیر بسزایی دارد.

ضرورت جهش تولید در اسلام

در اسلام، مباحث اعتقادی با مباحث اقتصادی در هم تنیده شده است. خداوند در سوره عنکبوت آیه ۶۹ اشاره می کند: «وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا» باید مشکلات اقتصادی خود را با اتکای به فرهنگ غنی اسلامی، اعم از قرآن و نهج البلاغه حل و فصل نمایید، و باید از قرآن بعنوان چراغ هدایت بشریت هدایت جسته و در آن تدبیر کرد.

پیامبر اکرم (ص) می فرماید: «... لَهُ ظَهْرٌ وَبَطْنٌ، فَظَاهِرُهُ حُكْمٌ وَبَاطِنُهُ عِلْمٌ... فِيهِ مَصَابِيحُ الْهُدَى وَمَنَارُ الْحِكْمَةِ وَدَلِيلٌ عَلَى الْمَعْرِفَةِ لِمَنْ عَرَفَ الصُّفَةَ»؛ به قرآن روی بیاورید... برای قرآن ظاهری و باطنی است. ظاهر آن حکمت و باطن آن دانش است... در قرآن چراغ های هدایت و نشانه های حکمت و راهنمای معرفت هست، برای کسی که ویژگی اش را شناخت (کلینی، ۱۳۶۲، ج ۲، ص ۵۹۹).

در روایتی از حضرت امیر (ع) آمده است: «کن لدنیاک کانک تعیش ابدأ و کن لاخرتک کانک تموت غدا» آن چنان برای دنیا تلاش کن که گویی صدها سال خواهی زیست و آن چنان به فکر آخرت باش که گویی فردا از دنیا خواهی رفت. (حر عاملی، ۱۴۰۹، ص ۵۳۵). پس همیشه دین اسلام دین تک بعدی نیست و به جنبه های مختلف زیست بشر توجه کرده است. اما شایان ذکر است که این جنبه ها در عرض هم به حساب نیامده اند، بلکه در طول هم فرض شده اند و زندگی این دنیایی مقدمه ای برای حیات جاوید به حساب می آید. حضرت امیر (ع) در ادامه می فرماید: «اسْتَعْنِ عَمَّنْ شِئْتَ تَكُنْ نَظِيرَهُ» «به هرکس که می خواهی، بی نیازی نشان ده، تا همانند او باشی» بی نیاز باش از هر چه که به آن نیاز داری، به شکل خودت اهل تولید باش و در این زمینه اگر بخواهم فرمایش امام را معنا کنم این چنین می فرمایند: خودتان اهل تولید باشید مانند دیگران در قدرت اقتصادی قرار بگیرید سپس حضرت در ادامه به شکل سومی که خیلی جالب است می فرماید «أَفْضَلُ عَلَى مَنْ شِئْتَ تَكُنْ أَمِيرَهُ» در مقابل آن که دست نیاز دراز می کنند و واردات انجام می دهند فرمودند نه خودت اهل استغنا و غنی باش، بلکه به دیگران هم عطا کن. اینجا امارت می کنی و شما سلطنت بر دیگران می کنی لذا سیره ائمه معصومین علیهم السلام نیز همتی در تولید، همتی در کشاورزی، همتی در دامداری و همتی در کسب و تلاش و کار بوده است.

برنامه جامع اسلام علاوه بر تشویق افراد به کار و تلاش و تأکید بر افزایش نرخ تولید و عبادت تلقی کردن آن، هدف برای تولید کننده تنها حداکثر کردن سود و درآمد نیست؛ بلکه سودی را دنبال می کند که رضایت خداوند را به همراه داشته باشد. برای تولید کننده، جهش تولید، از میدان به در کردن رقیب و انحصار طلبی، احتکار جایی ندارد. در غیر اینصورت، موجب تکاثر ثروت و یا موجب حرص و طمع تولید کننده شده و زمانی برای عبادت او باقی نمی گذارد، که ممدوح نمی باشد، بلکه مورد تحذیر واقع شده؛ و کفران نعمت را در پی دارد. شهید صدر تصریح می کند که «کفران نعمت» در واقع، همان عدم بهره برداری صحیح و هدر دادن منابع طبیعی است و این ریشه نابسامانی های اقتصادی است (صدر، ۱۳۷۵، ص ۶۴۰). در واقع با بهره برداری صحیح از منابع طبیعی و رعایت معیارهای آن، با در نظر گرفتن بحث های ممنوعیت اسراف می توان به جهش تولید دست یافت.

با تدبیر و دقت در کتب احادیث باب المزارعه و المساقاه می توان فهمید؛ ترویج مبانی فکری اقتصاد مولد و جهش تولید و ارزش گذاری معنوی بر فعالیت های تولیدی، زیر ساخت های اقتصادی کشور را در موضوع کار و جهش تولید، چنان اوج خواهد داد که «کار و تولید» در ردیف یکی از عبادت ها قرار خواهد گرفت، و کرامت و مقام انسان نزد خداوند به آن گره خواهد خورد، و تلاش جهت تولید و کار، به مثابه جهاد در راه خداوند قلمداد می شود (ابن حنبل، ۱۴۱۶، ق، ۳ / ص ۱۴۷؛ بخاری، ۱۴۱۰، ق، ۳ / ص ۶۶، محدث نوری، ۱۴۰۸، ق، ۱۳ / ص ۴۶۰).

مبانی جهش تولید در قرآن و سنت

در بینش اسلام «جهش تولید» را هم از لحاظ علمی و هم از لحاظ سیاست گذاری می توان یکی از مهم ترین مقوله های اقتصادی در نظر گرفت. هر گونه افزایش در تولید را با عنوان رونق و جهش تولید یاد می کنند؛ با این تفاوت که، رونق تولید آن است که آنچه مورد نیاز مردم بوده، توسط دستگاه های مربوطه تولید شود و رواج داشته باشد تا نیازهای مردم رفع شود اما جهش تولید دو ویژگی «پیدایش تحول در تولید نسبت به گذشته» و «پدیده سبقت تولیدکننده در تولید جدید نسبت به دیگر رقبای حاضر در دنیا» را دارد که به این صورت از رونق تولید تمییز داده می شود؛ اگر تولید این دو ویژگی را داشته باشد، جهش تولید صورت گرفته است.

با دقت در آیات متعدد قرآن ملاحظه می شود که، از واژه «سخر لکم» استفاده شده است. خداوند برای شما مسخر کرده است، برای شما مسلمانان، برای شما مومنین، برای شما بندگان خدا و در اختیارتان قرار داده است. چه چیزی؟ «سَخَر لکم الْفَلَکَ تَجْرِی فِی الْبَحْرِ» بتوانید سفرهای دریایی انجام بدهید و بحث استفاده از منابع دریایی. «سَخَر لکم الْاَنْهَارَ» رودها را در اختیار شما قرار داد. «سَخَر لکم الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ» خداوند خورشید و ماه را که دائماً در حرکت هستند، برای شما رام نمود و نیز شب و روز را برای شما مسخر نمود؛ خورشید و ماه در تولید و صنعت چه نقشی دارد؟ «سَخَر لکم اللَّیْلَ وَالنَّهَارَ» شب و روز را در اختیار شما قرار داده است. این خیلی تعبیر عجیبی است «سَخَر لکم مَا فِی الْاَرْضِ» هرچی برای شما در زمین است خداوند قرار داده است. «سَخَر لکم الْبَحْرَ» یا دو بار تکرار شده است «سَخَر لکم مَا فِی سَمَاوَاتٍ وَ مَا فِی الْاَرْضِ» آنچه در آسمان و زمین است خداوند برای شما قرار داده است، نه فقط زمین و نعمت های زمینی، بلکه آسمان و اجرام آسمانی نیز برای بهره گیری بشر و مطابق نیازهای او آفریده شده اند (جائیه، ۱۳؛ لقمان، ۲۰؛ ابراهیم، ۳۳).

علاوه بر این خداوند در آیه ۱۳۳ سوره آل عمران دستور داده که هر آنچه که موجب مغفرت الهی شده و سبب می شود که لطف الهی برای جامعه سرازیر شود را سرعت دهید و ایجاد کنید؛ «وَسَارِعُوا اِلٰی مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّکُمْ». همچنین در آیه ۱۴۸ سوره بقره تصریح کرده است: «فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ» یعنی در تمامی کارهای خوب و خیری که باید در جامعه صورت گیرد، خداوند فرمان سبقت را به مردم صادر کرده تا از رقبای خود سبقت بگیرند.

علامه طباطبائی در تفسیر آیه «أَوَّلَمْ یَسِیْرُوا فِیَنْظُرُوا کَیْفَ کَانَ عَاقِبَةُ الَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِہُمْ کَانُوا اَشَدَّ مِنْہُمْ قُوَّةً وَ اَثَارُوا الْاَرْضَ وَ عَمْرُوہَا وَ جَاءَتْہُمْ رُسُلُہُمْ بِالْبِیِّنَاتِ فَمَا کَانَ اللّٰهُ لِیَظْلِمَہُمْ وَلٰکِنْ کَانُوا اَنْفُسَہُمْ یَظْلِمُوْنَ» (روم، ۹)؛ اقتدار اقتصادی را در سایه آبادانی و رشد اقتصادی می داند. بنابراین منافع جامعه اسلامی و افزایش اقتدار و نیروی آن، با آبادانی بیشتر و تولید و رشد اقتصادی، آن هم در بلند مدت تضمین می شود. (طباطبائی، ۲۴۰، ص. ۱۳۵).

بطور کلی، جهش تولید را می توان به معنای بهترین استفاده از امکانات در دسترس توسط هر فرد، خانوار، بنگاه و یا هر سازمان یا واحد حقیقی یا حقوقی خصوصی و یا دولتی دانست. مستفاد از آیه «قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سَنَیْنٍ دَابَّأ فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوہُ فِی سُنْبُلَہِ الْاَقْلِیْلَا مِمَّا تَاکُلُونَ» (یوسف، ۴۷)؛ اگر با برنامه و نقشه حساب شده این هفت سال خشک و سخت را پشت سر بگذارید دیگر خطری شما را تهدید نمی کند، زیرا بعد از آن سالی فرا می رسد پرباران که مردم از این موهبت آسمانی بهره مند می شوند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۹، ص. ۴۲۷).

زمانی برای یک سازمان جهش تولید روی می دهد که؛ حداکثر تولید ممکن از منابع به کار رفته صورت گیرد. به عبارت دیگر، در وضع جهش تولید، اتلاف منابع وجود ندارد، تمامی نیروها و منابع و امکانات بدون هیچ محدودیتی بکار گرفته می شوند و مدیریت سازمان نیز امور را بدون اتلاف پیش می برد، و تولیدات مربوطه در کمترین هزینه ممکن صورت می گیرد. بنابراین لزوم برنامه

ریزی دقیق در تولید و بکارگیری تمام امکانات از سوی مدیران و همسویی مردم با این امر، از مهم ترین برنامه های استقلال اقتصادی است

از این رو، در نظام اسلامی، تلاش برای افزایش تولید و جهش آن، هم از لحاظ فنی و هم از جهت اقتصادی در رشد اقتصادی و بهره وری مورد تأکید قرار گرفته و از جایگاه بالایی برخوردار است؛ «وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى» (نجم، ۳۹). نکته قابل توجه در معنای واژه «سعی» و آن راه رفتن سریع است که به مرحله دویدن نرسیده باشد، ولی غالباً به معنی تلاش و کوشش به کار می رود؛ چرا که به هنگام تلاش و کوشش در کارها انسان حرکات سریعی انجام می دهد، و با جدیت در کار و تلاش جهش تولید تحقق می یابد.

رشد اقتصادی با تحقق جهش تولید از نظر قرآن چنان اهمیت دارد که خداوند آن را از نعمتهای الهی برای یک جامعه بر می شمارد (سبأ، ۱۵). این بدان معناست که رشد اقتصادی عاملی مهم و تأثیر گذار در تعالی و تکامل معنوی بشر است و خداوند اقتصاد و جهش تولید را بنیاد رشد و تعالی بشر در جنبه های دیگر می شمارد. از این رو رشد اقتصادی و بهره مندی بیشتر و بهتر از امور مادی را به عنوان حسنات در کنار امور معنوی و اخروی یاد می کند و انسان متعادل را انسانی بر می شمارد که خواهان بهره مندی از رشد اقتصادی در کنار دیگر جنبه های بشری می باشد (حیدر نراقی، ۱۳۷۹، ص ۱۴۳).

علاوه بر این، سیره پیشوایان معصوم (ع) مشحون از رهنمودهایی است که عمل به آنها وضعیت تولید را بهبود بخشیده و بستر فکری و فرهنگی مناسبی را در جامعه نسبت به جهش تولید و جایگاه والای آن فراهم می کند. مهم ترین این امورات مربوط به تربیت نیروی کار به عنوان عامل اصلی جهش تولید می باشد؛ و برخی نیز از طریق معرفی اولویت بندی فعالیت ها، روش ها و سازو کارهایی، زمینه افزایش تولید را فراهم نموده اند.

اثر نیروی انسانی در جهش تولید

نیروی کار به عنوان عامل اساسی تولید، نقش قابل توجهی در افزایش آن داشته و به همین سبب امروزه، سرمایه انسانی حرف اول را در اقتصاد کشورها زده و از سرمایه فیزیکی اهمیت بیشتری دارد.

خداوند متعال برای اینکه انسان در روی زمین به آسایش و رفاه زندگی نماید، می فرماید: «إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا» (کهف، ۷)؛ همانا ما آنچه را بر روی زمین است زینت آن قرار دادیم تا آنان را بیازماییم که کدامشان نیکوکارترند. تشویق به کار و تولید مایع دلگرمی و عدم وابستگی به کشورهای خارجی است، دل بستن به کار در روایات بخصوص از زبان حضرت علی (ع) مورد نفرین قرار گرفته است، آن حضرت همواره در تداوم تشویق به کار و تولید می فرمود: «مَنْ وَجَدَ مَاءً وَ تُرَابًا ثُمَّ افْتَقَرَ فَأَبْعَدَهُ اللَّهُ» کسی که آب و زمین دارد و فقیر است از رحمت خدا دور باد. (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۲۳، ص ۱۹).

کار و فعالیت اقتصادی، باعث اعتماد به نفس و تحکیم شخصیت است و به انسان عزت و شرف می بخشد، و کوشش برای امور معاش، نشانه وظیفه شناسی اجتماعی است و آدمی را از دیگران بی نیاز می کند. اشتغال به کار و مجاهدت در راه تأمین زندگی شرافتمندانه، مایه سربلندی و افتخار و از عوامل سازگاری خانوادگی و اجتماعی است. کسی که زحمت می کشد و با دسترنج خویش، معاش خود و زن و فرزند را اداره می کند، در پیشگاه الهی مأجور است و در نظر مردم و عائله خود نیز مورد تکریم و احترام است (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۲۳، ص ۶). بر خلاف ذهنیتی منفی که برخی در مورد دنیا گریزی و عدم اقبال به کار و تلاش در ادیان دارند، در قرآن و روایات به شدت با ذهنیت انزوا و تحریم نعمت های خداوند برخورد، مبارزه شده و تأکید می شود که هدف اولیه آفرینش این نعمت ها مؤمنان هستند (اعراف، ۳۲)، از این نعمت ها به طیبات یاد شده (مائده، ۸۸) و مسلمانان را به طلب رزق تشویق می شوند (قصص، ۷۳؛ عنکبوت، ۱۷) و کسانی را که به دنبال روزی حلال برای تأمین زندگی خود و خانواده اش می روند، مانند مجاهد در راه خدا معرفی می شوند (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۳، ص ۹۱). افزایش کارایی و کیفیت کار، مورد توجه زیادی در

اسلام واقع شده است؛ حضرت علی (ع) بعد از سفارش به تقوی الهی، مردم را به نظم در کارها توصیه نموده؛ و فرموده اند: عمل هر روز را در همان روز به جای بیاور؛ زیرا برای هر روز موقعیت و قانون خاصی حکمفرماست، (که اگر آن روز بگذرد آن موقعیت به دست نخواهد آمد) (جعفری، ۱۳۸۰، ص ۹۷۱). از ابو مسلم خراسانی پرسیدند: راز کامیابی شما چه بوده است؟ گفت: هرگز کار امروز را به فردا نیفکنم (تقیان، ۱۳۸۹، ص ۱۵۷). اینچنین است که فعالیت های تولیدی در سیره اولیای دین، به طور گسترده و چشمگیر در تاریخ، انعکاس یافته، در شکل گیری این بینش، نقش بسزایی داشته است. لذا پیامبر این آیین پاک پس از بوسیدن دستان پینه بسته کارگری، فرمود: «هذه يدٌ لا تمسها النار؛ این دستی است که آتش دوزخ به آن نمی رسد (نوری، ۱۴۰۷، ص ۴۱۷).

اولویت بندی فعالیت های جهش تولید در قرآن و روایات

بررسی تمدن بشری نشان می دهد انبیا الهی بنیان گذاران دانش و عامل پیشرفت و جهش تولید و توسعه اقتصادی جوامع بوده اند. حضرت آدم اولین کسی بود که به تعلیم خداوند به کشاورزی و کشت گندم پرداخت و هابیل فرزندش این کار را توسعه داد. بدنبال آن حضرت نبیط یکی از فرزندان زادگان حضرت نوح (ع) کشاورزی را بطور گسترده ای رونق بخشید و علاوه بر زراعت، به کشت درخت و ساختن نهرها و جاری کردن آبها دست زد و صنعت باغ داری و آبیاری را پدید آورد این آغاز توسعه دو صنعت آبیاری و باغ داری بود که تا امروز ادامه یافته است. همچنین پیشکسوتان صنعت دامداری، انبیا الهی از جمله حضرت شعیب و حضرت موسی (ع) بوده اند؛ کما اینکه حضرت نوح و سپس حضرت فالغ، از پیامبران پس از هزاره اول، اولین کسانی بودند که توسعه شهری و اجتماعی و تقسیم جمعیت را ابداع نموده و بدان همت گماردند (یعقوبی، ۱۳۷۱، ۴/۱، ص ۱۸).

حضرت داود (ع) نخستن فردی است که به تعلیم خداوند، صنعت ریخته گری در فلزات را ابداع نمود. آن حضرت استفاده از فلزات را از حالت بسیط خارج کرد و از طریق ذوب فلزات و ریخته گری به تجارت فرآورده های آن پرداخت (کلینی، ۱۳۶۳، ص ۷۴/۵). علاوه بر این فن تجارت به وسیله انبیا (ع) پدید آمد و در اثر تعلیم و توصیه آنان به اصحاب خود، توسعه پیدا کرده است.

به طور کلی، رسیدن به جهش تولید و خودکفایی و بی نیازی جستن از کشورهای کفر، روش ها و راهکارهای بی عیب و نقصی را می طلبد که از جمله آنها رعایت اولویت ها در تولید است. خداوند متعال در سوره لیل آیه ۴ می فرماید: «أَنْ سَعَيْكُمْ لَشْتِي»؛ باید سعی و تلاش افراد در یک جامعه مختلف باشد و در زمینه ها و رشته های گوناگون علمی و اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی به فعالیت پردازند.

با مراجعه به منابع اسلام، مؤلفه های مطلوب و متعددی برای تولید و جهش آن بیان شده، و رعایت اولویت بندی فعالیت های تولیدی مورد تأکید و توصیه واقع شده که در این قسمت مورد بحث قرار می گیرد.

اولویت نخست: منابع طبیعی و کشاورزی

از نظر قرآن کریم منابع مختلف به صورت معین و با اندازه خاص در طبیعت قرار داده شده است: چنانکه آیات «إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ» قمر، ۴۹؛ «وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَاهُ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَى ذَهَابٍ بِهِ لِقَادِرُونَ» مومنون، ۱۸؛ (و ما برای شما آب را به قدر معین از آسمان نازل کرده و در زمین نگاهش داشتیم، و بر نابود کردن آن نیز قادریم) به این اصل اشاره می کنند. قرآن کریم، راهکارهای عملی بهره گیری از مواهب طبیعی را عمران و آبادانی زمین و دستیابی به پیشرفت اقتصادی افراد و جوامع، می داند. در این میان، کشاورزی و زراعت خود هدیه ای از زمین به انسان است تا بدان وسیله حیات پدید آمده و بشر قدرت زندگی را داشته باشد و تا کمال مطلوب، سیر خود را ادامه دهد.

الف) در جوامعی که صنعتی نیستند، تنها اتکای آنها استفاده از زمین است و جز این راهی برای خودکفایی نیست. توجه به صنعت بدون عنایت به کشاورزی اشتباه بزرگی است. احیاء و حیات و بهره وری از زمین، جایگاه مهمی در اقتصاد اسلامی دارد

و به شدت به آن توصیه شده است، تا آنجا که قسمتی از فقه را تشکیل داده است. آیات قرآن به صورت دستور به بهره‌وری از زمین، اشاره کرده است مانند: «هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَامشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ» (ملک، ۱۵). «او آن خدای است که زمین را برای شما نرم و هموار گردانید. پس شما در پست و بلندیهای آن حرکت کنید و روزی او خورید و شکرش گوید که بازگشت خلق به سوی اوست». در این آیه لام «لکم» برای انتفاع است یعنی زمین را قرارداد تا از آن منفعت ببرید، انواع منفعتها از زمین متصور است، منفعت فرهنگی، تفریحی، منفعت سیاسی و استراتژیکی و منفعت اقتصادی و ... مستفاد از کلمه «کلوا» حمل بر وجوب است یا استحباب، بیشتر فقها و مفسران قائل بر حمل بر استحباب هستند (فاضل مقداد، ۱۳۷۳، ص ۸). اشاره می‌کند که شایسته است که از آنچه در روی زمین و زیر زمین می‌روید، بخورید (بهره برداری و تولید کنید). این توصیه مؤکد، شامل تمام سرمایه‌های خدادادی در روی زمین، جنگلها، مراتع، معادن و ذخایر دریایی می‌شود.

خداوند زمین را برای مردم نهاد: «وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ؛ زمین را برای خلائق آفرید» (الرحمن، ۱۰) باید همه ویژگی‌های مناطق مختلف را شناخت و نهایت استفاده را برای جهش تولید و رونق اقتصادی بکار گرفت، چرا که خداوند بزرگ زمین را رام و مسخر انسان نموده است: «هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذُلُولًا...؛ اوست که زمین را رام و مسخر انسان نموده است» (الملک، ۱۵). در سوره طه آیه ۵۵ آمده است «از این [زمین] شما را آفریده‌ایم، در آن شما را باز می‌گردانیم».

با دقت در این آیات می‌توان فهمید که مایه‌های اصلی اقتصاد و تولید و کلید بسیاری از درآمدها را خداوند در زمین قرار داده است. این زمین دارای شرایط و امکاناتی چون: تحمل عملیات کشاورزی، خدمات صنعتی، روابط بازرگانی و بسیاری از فعالیتهای دیگر را در خود دارد؛ و انسان می‌تواند با استقرار بر پشت زمین و بهره‌مندی از هر گونه وسایل طلب، رزق و نصیب مادی خود را از زمین به دست آورد.

رسول اکرم (ص) نیز در این باره می‌فرماید: «با زمین [در نبود آب] مسح [تیمم] کنید که آن مادر [و زادگاه] شماست و او در حق شما نیکوکار است» (راوندی، بی تا، ص ۲۲۵؛ شریف رضی، ۱۴۲۲ق، ص ۲۵۱). امروزه معطل گذاشتن زمین‌های مستعد به نوعی هدر دادن سرمایه و تولید است که می‌توان با برنامه‌ریزی صحیح، در هر زمینی، به تولید در آنها و کاشت محصولات مناسب به جهش تولید دست یافت.

باید به این نکته توجه کرد که باران یکی از عوامل مهم تولید و همچنین برای رسیدن به جهش تولید است که در سوره فاطر آیه ۹ و سوره غافر آیه ۱۳ به آن اشاره شده است. و خداوند می‌فرماید: «... وَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ ... و از آسمان، آبی فرو فرستاد؛ و به وسیله آن، میوه‌ها را پرورش داد؛ تا روزی شما باشد...» (البقره/۲۲ و مشابه آن در الانعام/۹۹، الاعراف/۵۷ و نوح/۱۲)

خداوند امر به مهار آبهای زیرزمینی، جاری بر روی زمین و آب باران و احیای زمین از طریق کشاورزی و باغ‌داری می‌نماید. «وَ نَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَ حَبَّ الْحَصِيدِ / وَ النَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ / رِزْقًا لِلْعِبَادِ» (ق، ۱۱). «و ما از آسمان، باران با برکت را نازل کردیم و باغهای میوه و خرمنها از کشت حبوبات برویانیدیم. و نیز نخلهای بلند خرما که میوه آن منظم روی هم چیده شده است برانگیختیم. اینها را رزق بندگان قرار دادیم». می‌توان ادعا کرد که این قبیل آیات در اسلام در واقع امر به جهش تولید است.

بنابراین، کشاورزان برای رسیدن به جهش تولید باید مناطق پر باران را شناسایی کنند و قطره قطره بارانی که خداوند برای انسانها می‌فرستد را ذخیره تولید و از هدر رفتن آن خودداری کنند و از روش‌های مدرن آبیاری برای بهره‌برداری بهینه و جهش تولید استفاده نمایند.

ب) بهره برداری از دانه های روغنی؛ خداوند متعال در سوره مومنون آیات ۱۹-۲۰ می فرمایند: «سپس بوسیله آن باغ هایی از درختان نخل و انگور برای شما ایجاد کردیم؛ باغ هایی که در آن میوه های بسیار است و از آن می خورید. و نیز درختی را که از طور سینا می روید [درخت زیتون] و از آن روغن و نان خورش برای خورندگان فراهم میگرد [آفریدیم]. تأکید قرآن برای استفاده از روغن زیتون و انگور و خرما نشان می دهد که کشاورزان باید خود را به این محصولات سوق دهند؛ چون از زیتون و روغن آن و انگور و خرما فرآورده های مختلفی تولید می شود.

با تعقل در آیات می توان فهمید که، با حمایت از کشاورزان در زمینه های کاشت و برداشت و بهره برداری از این محصولات و فرآورده های مختلف تولیدی در آنها، کشور می تواند از واردات خودکفا و در صادرات هم ارزآوری داشته و تولید و جهش آن کمک فراوانی به بهبود وضعیت اقتصادی از پایه می نماید.

ج) یکی دیگر از منابع تولیدی، عسل است، که هم به عنوان غذا و هم دارو استفاده می شود. اهمیت قرآن به زنبور عسل، یعنی اوج اهمیت خداوند به حشره ای خارق العاده که زندگی خود را برای حیات کره زمین و انسان وقف کرده است. «وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنْ اتَّخِذِي بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ»؛ و پروردگار تو، به زنبور عسل وحی [الهام غریزی] نمود که از کوهها و درختان و داربستهایی که [مردم] می سازند، خانه هایی برگزین (نحل، ۶۸). در این آیه در مورد محل زندگی زنبور و اینکه وظیفه انتخاب مکان زندگی جامعه زنبور عسل بر عهده یک زنبور ماده گذاشته، اشاره شده است. این را در جنس فعلی «اتَّخِذِي» می توان پیدا کرد. این یعنی بار مسئولیت کندو بر عهده ملکه زنبور عسل گذاشته شده است. علاوه بر این، روش انتخاب و ساخت خانه، به زنبور عسل وحی شده و از جانب خداوند آموزش داده شده است.

همچنانکه در آیات دیگری آمده است: «يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ...» از درون شکم آنها، نوشیدنی با رنگهای مختلف خارج می شود که در آن، شفا برای مردم است» (نحل، ۶۹). در واقع نحوه تولید عسل به صورت مرموزی بیان می شود. وقتی در مورد شکم ها صحبت می شود، تازه متوجه نوع تولید عسل در سیستمی بسیار پیچیده در بدن زنبور می شویم که توسط خداوند بزرگ تعبیه شده است. تمامی این ها نشانه هایی است تا اهالی تفکر به آن توجه نموده و بتوانند رمز و رموز آن را کشف کنند. در نهایت در جایی دیگر در مورد عسل از تعبیر «فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ» استفاده می شود تا تأکیدی بر خواص عسل برای انسان ها باشد! در واقع انسان مورد توجه قرار می گیرد تا از این ماده حیات بخش که شفایی برای بیماری ها در آن است، نهایت استفاده را بکند. یکی از دستورات ویژه خداوند به زنبور عسل این است که از روی گلی بر روی گل دیگر بنشیند. «فَاسْأَلِكِ سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا» (نحل، ۶۹) به معنای این است که راه هایی که پروردگارت برای تو تعیین کرده را به راحتی بیما. در واقع خداوند به زنبور عسل دستور می دهد تا مسیرهای مختلفی را سیر کند.

با توجه به ظرفیتهای بخش کشاورزی مساعد در کشور، در واقع با توسعه پرورش آن و تولیدات انبوه محصولات جدید به عنوان دارو و درمان برای انواع بیماریها می توان از مصرف بی رویه داروهای شیمیایی جلوگیری و باعث پیشرفت در اقتصاد کشور شده و به جهش تولید رسید. علی رغم اینکه، امروزه دارو می تواند اقتصاد کشور را رونق بخشد و اهرمی استراتژیک در رونق اقتصادی محسوب میشود. این یعنی هنوز فرآورده های زنبور توانایی مصرف بیشتر در زندگی ما انسان ها را دارند. به شرطی که تحقیق و بررسی کنیم و این ماده حیات بخش را در زندگی خود جاری و ساری نماییم.

د) اسلام تأکید زیادی نسبت به کشاورزی و زراعت نموده است. از جمله در قرآن کریم اشارات پرمعنایی به کشاورزی (انعام، ۱۴۱؛ یوسف، ۴۷؛ یس، ۳۵) به عنوان نعمت های الهی، وجود دارد، که حاکی از اهمیت زیاد نسبت به این مسأله است. در اسلام

به عنوان محبوب ترین شغل نزد خداوند متعال و شغل تمامی انبیاء غیر از ادریس پیامبر یاد شده است (طوسی، ۱۴۰۷ق، ص ۲۱۳؛ قمی، ۱۴۱۴ق، ص ۳/۶۶۴).

در کافی از امام صادق (ع) نقل شده است: « که بزرگترین کیمیا کشاورزی است». زیرا غذا و مایحتاج زندگی مردم و دام ها از این طریق حاصل می شود. از این رو در اولویت نخست فعالیتهای تولیدی قرار دارد.

امیرمومنان علی (ع) علاوه بر اینکه خود یک کارآفرین و کشاورز نمونه بود، در برنامه دولتش نیز کشاورزی در اولویت قرار داشت. نقش کشاورزی در تأمین نیازهای غذایی مردم و تولید در این بخش به اندازه ای است که ایشان سامان یافتن وضع سایر اقشار جامعه را در گرو سامان یافتن وضع کشاورزان دانسته اند (شریف رضی، ۱۴۱۴ق، ۴۳۶، نامه ۵۳). چرا که، تهیه نیازهای غذایی مردم در درجه اول از طریق کشاورزی انجام می گیرد و اگر کشوری نتواند در زمینه تولیدات کشاورزی به خودکفایی برسد، به شدت آسیب پذیر شده و به ناچار وابسته به دیگران می شود.

همواره ایشان فرموده اند: «من وجد ماء و تراباً ثم افتقر فأبعده الله؛ هر کس دسترس به آب و زمین کشاورزی داشته باشد و فقیر باشد خداوند او را از رحمتش دور می کند» (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ص ۲۴).

اهمیت جهش تولید در کشاورزی را می توان در کلام پیامبر (ص) جستجو کرد: «اگر در دست یکی از شما نهالی باشد و در همان لحظه قیامت برپا شود، اگر بتواند آن نهال را غرس کند، باید این کار را انجام دهد» (بروجردی، ۱۳۸۶، ۱۸/ص ۴۳).

بنابراین، اهتمام اسلام به شغل کشاورزی به خاطر این است که تنها ثروت طبیعی و فنا نا پذیر و دائمی که همیشه می توان روی آن حساب کرد، و غالب کالاهای اساسی و راهبردی به وسیله کشاورزی و تولیدات آن تأمین می شود؛ و یکی از پایه های اصلی اقتصاد دنیای امروز و اساس زندگی انسان ها است.

امام خمینی (ره) تأکید خاصی بر تولید محصول های کشاورزی و بهبود وضعیت کشاورزان و تولید کنندگان بخش کشاورزی داشتند؛ به طوری که در یکی از بیان های خود اشاره می کنند: « چقدر برای مملکتی عیب است و سرشکستگی که دستش را دراز کند طرف امریکا که گندم بده، کشکول گدایش را باز کند پیش دشمنش و از او بخواهد که رزقش را بدهد. چقدر برای ما سرشکستگی دارد. تا این ملت بنایش را بر این نگذارد که کشاورزیش را تقویت کند و بسازد به آنکه خودش به دست می آورد، ما نمی توانیم استقلال پیدا کنیم» (خمینی، ۱۳۶۸، ص ۲۲۲).

با این وجود، یکی از معیارهای مهم در اقتصاد اسلامی برای تولید کالا، شغل کشاورزی است، که انسان ها صرف نظر از تأمین مایحتاج زندگی خود و دیگر موجودات و امرار معاش از طریق آن، می توانند انواع تجارت ها و حتی بسیاری از صنایع، بدون کشاورزی مفهومی نخواهند داشت. لذا کشورهایی که از نظر کشاورزی پیشرفته ترند، نه تنها در همه جوانب به پیشرفت های چشمگیر دست می یابند، بلکه بیشترین قدرت را نیز در جهان به دست می آورند. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ص ۳۷۴).

متأسفانه سوء مدیریت و مصرف گرایی، عدم جلوگیری از واردات بی رویه و توسعه سریع صنعتی کشور و عدم وجود وسایل رفاهی در روستاها، عدم حذف دلالان و واسطه ها در بخش کشاورزی و عدم توزیع عادلانه ثروت و تبدیل شدن کشور به کشور تک محصولی، کشاورزی ما را همانند کشورهای اسلامی به نابودی کشانده است، تا آنجا که با داشتن آمادگی فراوان برای تولید انواع فرآورده های کشاورزی، بعضاً باید دست نیاز به سوی بیگانه دراز نمائیم (مکارم، ۱۳۶۰، ص ۹۳). اساساً تا این مشکل حل نشود کشاورزی ما جایگاه خود را پیدا نخواهد کرد.

با این اوصاف راه های مختلفی برای رسیدن به جهش تولید در این بخش در منابع اسلام پیشنهاد شده است:

۱) تبدیل کشاورزی سنتی به صنعتی با حمایت های ویژه و انطباق آن با آخرین فناوری های دنیا و ارتقا آن، تا از هر وجب خاک و هر قطره آب استفاده شود.

۲) لزوم مهارت افزایی کشاورزان و افزایش سطح مهارت های فنی و حرفه ای جهت کارایی بیشتر.

۳) استفاده از روش های نوین و مدرن آبیاری؛ هر چند در منابع آبی کشور کمبود وجود دارد ولی با استفاده از همین مقدار آب، می توان به سطح جهش تولید دست یافت.

۴) سرمایه گذاری دولتی و بخش خصوصی در بخش کشاورزی: از جمله مهم ترین راهکار در جهش تولید این است که دولتمردان علاوه بر آنکه مردم را نیز تشویق می کنند که از طرق صحیح همه گونه سرمایه گذاری در امر کشاورزی داشته باشند، خود نیز بیشترین و بهترین منابع در آمدی خود را به کشاورزی اختصاص دهند؛ چرا که در چنین شرایط نابسامان اقتصادی، نادیده گرفتن نقش سرمایه گذاری های عظیم دلیل بر بیگانگی از واقعیت ها و یا پشت کردن به رشد اقتصادی است.

۵) اختصاص تسهیلات ارزان قیمت بانکی به بخش کشاورزی؛ بانک ها باید به تولیدکنندگان تسهیلات بانکی ارزان قیمت ارائه دهند، این گونه برنامه هر قدر توسعه یابد به سود جامعه است و در ایجاد اشتغال و حرکت های اقتصاد مولد و جهش تولید فوق العاده مؤثر است.

۶) صادرات محصولات کشاورزی؛ محصولاتی که در محل تولید قابل جذب نیستند، باید آنها را جمع آوری کرده در بازارهای دنیا عرضه کنند. در نهایت با رعایت این معیارها می توان به جهش تولید در بخش کشاورزی دست یافت.

اولویت دوم: دام پروری

امروزه با وضعیت اقتصادی کشور، مهمترین درآمد انسانها که بدون وابستگی به کشورهای بیگانه می تواند نقش مهمی در جهش تولید و توسعه اقتصادی داشته باشد، اهمیت دام پروری است. دین مقدس اسلام توجه خاصی به رشد این ثروت و سرمایه عظیم طبیعی نموده و تا جائیکه خداوند در قرآن این ثروت را نعمت بزرگی می خواند. « **وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دَفٌّ وَمَنْفَعٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ**؛ و چهارپایان را خلق کرد که به [موی و پشم] آنها گرم می شوید و از آنها فواید بسیار دیگر برده و از شیر و گوشت آنها غذای مأكول می سازید» (نحل، ۵). از میان این نعمت ها به سه چیز اشاره کرده است؛ نخست «دَفٌّ» که بمعنای هرگونه پوشش است، دیگری «منافع» یعنی شیر و مشتقات آن و سوم گوشت که با جمله « **و مِنْهَا تَأْكُلُونَ**» بیان شده است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ۱۱/ص ۱۵۸).

در آیات بسیاری مردم را به پرورش دام (گوسفندداری و گاوداری و شترداری) دعوت می کند: « **اللّٰهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْاَنْعَامَ لَتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ**؛ خدا همان کسی است که چهارپایان را برای شما پدید آورد تا از برخی از آنها سواری گیرید و از برخی از آنها بخورید» (غافر، ۷۹). و در آیه دیگری می فرماید: « **وَ اِنْ لَكُمْ فِي الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةٌ نَسْتَكِبُكُمْ مِمَّا فِي بَطْنِهِنَّ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَ دَمٍ لَبْنَا خَالِصًا سَابِغًا لِلشَّارِبِينَ**؛ و در دام ها برای شما عبرتی است: از آنچه در [لابلای] شکم آنهاست، از میان سرگین و خون، شیری ناب به شما می نوشانیم که برای نوشندگان گواراست» (نحل، ۶۶).

قرآن حرکت دسته جمعی گوسفندان و چهارپایان به سوی بیابان و چراگاه، و سپس بازگشتشان به آغل و استراحتگاه را به «جمال» تعبیر کرده، تنها یک مسئله ظاهری و تشریفاتی نیست، بلکه بیانگر واقعیتی است در اعماق جامعه و گویای این حقیقت است چنین جامعه ای از نظر تولید به جهش رسیده و خودکفا شده، و مولد است و مصرف کننده تولید خود است. در واقع جمال جهش تولید و خودکفایی و استغنا جامعه است.

پیامبر در این باره تصریح می کند که دامداری شغل انبیا بوده است. «خداوند هیچ پیامبری را مبعوث نکرد مگر اینکه چوپان گوسفند [دامدار] بود» (مجلسی، ۱۴۰۳، ۹۷/۶۱). نشان می دهد که احدی از اشتغال به آن کوتاهی نکرده و آن را تحقیر ننماید و کم و کوچک بشمارد. در روایتی از امام صادق (ع) از رسول خدا (ص) این امر به «برکت» تعبیر شده است؛ که همان دام پروری است (برقی، ۱۳۷۱، ص ۶۴).

با تفکر در آیات و روایات مشخص می گردد که اسلام دومین اولویت جهش تولید بعد از کشاورزی را دام پروری، شامل: گوسفندداری و گاوداری دانسته و به اهمیت شترداری و منافع و مقاومت عجیب این حیوان در برابر سختی ها و فشارها اشاره داشته و تشویق به این امر می نماید؛ زیرا رشد و پیشرفت در کشاورزی زمینه مناسب را برای فعالیتهای دام پروری مهیا می سازد، از این رو، براساس سخنی از پیامبر (ص) بهترین فعالیت تولیدی بعد از کشاورزی، دام پروری است. زیرا اکثر نیازهای مردم از طریق دامداری تأمین می شود. و نقش مهمی در جهش تولید دارد. با اهمیت دادن و برنامه ریزی مناسب و دقیق در روستاها و با پرورش و تولیدات دام بصورت روشمند و ایجاد زیرساختهای حمایتی لازم از طرف نظام و دولت جهت گسترش غذاهای مجاز دامی در این قشر می توان کاری کرد که هم به جهش تولید و هم به کیفیت محصولات دامی افزود، تا در راستای صادرات و نیازهای داخلی به خودکفایی اقتصادی دست یافت.

اولویت سوم: صنعت

با توجه به رشد جمعیت، امروزه زندگی بدون استفاده از صنعت و ماشین آلات پیشرفته جوابگوی نیازهای مردم نیست. تولیدات صنعت هم شامل تولیداتی است که تسهیل کننده تولیدات دیگر بخش هاست و هم شامل تولیداتی که در نیازهای روزمره مورد استفاده قرار می گیرند و جزء کالاهای اساسی و ضروری به شمار می آیند. قرآن سومین بخش تولید و جهش آن را برای رسیدن به خودکفایی اقتصادی، بخش صنعت می داند؛ و توجه به این امر را مورد تأکید قرارداده و در آیات مختلفی پرداختن به آن را گوشزد نموده است؛ «وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِنَاسٍ» (حدید، ۲۵). خداوند با قراردادن ابزار تولید و یاد دادن هنر تولید به پیامبرانش آنها را از وابستگی و نیازمندی به دیگران و بیت المال می رهانید. توجه به آیه نشان می دهد، که پیامبران به سه وسیله مجهز بودند: دلائل روشن، کتب آسمانی و معیار سنجش حق از باطل و خوب از بد. از آنجا که در هر جامعه ای افرادی پیدا می شوند که سر به طغیان و گردنکشی می زنند؛ خداوند برای مقابله با اینها و رسیدن انبیای الهی به اجرای عدالت در ادامه آیه می فرماید: «ما آهن را نازل کردیم که در آن قوت شدیدی است، و نیز منافعی برای مردم» (حدید، ۲۶).

امام علی (ع) صنعت گران و صاحبان حرفه های گوناگون را تشویق می فرمود: «تَعَرَّضُوا لِلتَّجَارَاتِ، فَإِنَّ لَكُمْ فِيهَا غِنًى عَمَّا فِي أَيْدِي النَّاسِ وَ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْتَرِفَ الْأَمِينِ» خداوند، انسان امینی را که دارای حرفه است (و به آن اشتغال دارد) دوست دارد. ابن بابویه، ۱۴۱۳، ص ۳۵۳). انسان ها باید با استفاده از امکاناتی که خداوند در اختیارشان قرارداده، نهایت استفاده را کرده و با کار و جهش تولید بیشتر زمینه خودکفایی خود و دیگران را فراهم سازند و انجام ندادن این کار در عین اینکه می توانند انجام دهند، وابستگی و نابودی را در پی دارد.

اسلام خواهان عقب ماندگی مسلمانان در صنعت و تکنولوژی نیست؛ و بصراحت در آیه ۶۰ سوره انفال به آن اشاره می کند. همچنانکه برای حفظ اقتدار و امنیت خود به ابزارهای نظامی و صنایع دفاعی نیازمند است، و تولیدات آن در کمیت و کیفیت چنان اهمیت دارد که خداوند در ساخت آن وسیله به پیامبرش این طور بیان می کند: «وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا فَضْلًا... وَ أَلْنَا لَهُ الْحَدِيدَ* أَنْ أَعْمَلَ سَابِغَاتٍ وَ قَدْرَ فِي الشُّرْدِ وَ اعْلَمُوا صَالِحًا إِنْ بِنَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا» (و ما به داود (ع) از سوی خود فضیلتی بزرگ بخشیدیم ... و آهن را برای او نرم کردیم] و به او دستور دادیم] که از آن آهن زره فراخ و گشاد بساز و حلقه زره به اندازه و یک شکل گردان و خود با قومت همه نیکوکار باشید که من کاملاً به هرچه کنید بینایم» (سبأ، ۱۱-۱۲) این آیه نشان می دهد در ساختن زره علاوه بر اینکه پیامبر خدا می تواند از دسترنج خود استفاده کند فوایدی بزرگ برای جامعه دارد و این در صنعت است و سود اجتماعی زیادی به مردم می رساند و آنان را از شر دشمن در جنگ حفظ می کند. پس جامعه زنده در حال رشد، همواره نیازمند به تقویت صنایع، تشویق صنعت گران، گشودن راه های اکتشافات صنعتی و توجه کامل به استفاده از فنون جدید می باشد (حکیمی، ۱۳۸۰، ص ۴/۴۸۵).

یکی از قلمرو جهش تولید در صنعت، صنایع حمل و نقل خصوصی و عمومی است. همچنانکه خداوند در قرآن می فرماید: « وَ الخيل و البغال و الحمير لتركبوها و زينه و يخلق ما لا تعلمون » (نحل، ۸) و اسبان و استران و خران را [آفرید] تا بر آنها سوار شوید و برای شما تجملی [باشد]، و آنچه را نمی دانید، می آفریند. ممکن است عبارت (يخلق ما لا تعلمون) اشاره به وسایل نقلیه مدرن باشد؛ بنابراین، خداوند با خلقت وسایل حمل و نقل که در گذشته توسط چهارپایان و امروزه بیشتر با وسایل حمل و نقل پیشرفته ساخته دست انسان صورت می گیرد، مشقت حمل و نقل بارهای سنگین را از نفوس بشر بر داشته و موجبات تسریع تولید کالا و خدمات را فراهم آورده است. خداوند در قرآن با عنوان « کالاعلام » یاد کرده است: « وَ لَهُ الْجَوَارِ الْمُنشآت فِي الْبَحْرِ كَالْاعلام » (الرحمن، ۲۴) و او راست کشتی های بزرگ بادبان بر افراشته مانند کوه که به دریا در گردشند. در این آیه « منشآت » به معنای ایجاد است و در عین تعبیر به منشآت که حکایت از مصنوع بودن کشتی به وسیله انسان می کند، می فرماید « وله » (از برای خداست...) که اشاره دارد به اینکه مخترعان و سازندگان کشتی از خواص خدادادی که در مصالح مختلفی که در کشتی ها به کار می رود، استفاده می کنند. همچنین از خاصیت سیال بودن آب دریاها و نیروی وزش بادها بهره می گیرند، و خداست که در آن مواد در دریا و باد این خواص و آثار را آفریده است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ص ۱۲۹).

با تعقل در آیات روشن می شود که؛ جوامع برای رشد و پیشرفت و رسیدن به جهش تولید به وسایل و صنعت حمل و نقل عمومی و ابزار و ماشین آلات نیاز دارند، تا بوسیله آنها علاوه بر تسریع بخشیدن در امر تولید، موجبات جهش تولید در بخش کشاورزی و دامپروری و انتقال کالا و خدمات و مسافری به مناطق مختلف جهان را فراهم نمایند. امام خمینی (ره) در بیان این مطلب که ما باید صنعتی پیشرفته داشته باشیم، کوشش و همکاری تمامی اقشار را برای دستیابی بدان ضروری می دانند: « تا ما نتوانیم خودمان را برسانیم به آنجایی که دیگر محتاج به دیگران نباشیم وابسته ایم. باید همه کوشش کنیم، آنهایی که مخترع هستند. آنهایی که متفکر هستند. زارعین، کارخانه دارها، همه کوشش کنند که خودشان کار خودشان را انجام دهند (صحیفه امام، ۱۴، ۱۳۶۸، ص ۱۹۸).

با این اوصاف، کشوری در صنعت می تواند جهش تولید داشته باشد که با بهره برداری از منابع و امکانات و علوم و بخصوص نخبگان بتواند به ابزارهای نظامی و صنایع دفاعی و صنایع حمل و نقل عمومی و ابزار آلات کشاورزی پیشرفته ای و امثال اینها دسترسی پیدا کند.

اولویت چهارم: گسترش تجارت و بازرگانی

جهش در تولیدات کشاورزی و دام پروری و صنعت، نقش عمده ی در شکوفایی اقتصاد جوامع دارد، هر جا فعالیت های تجاری جریان داشته باشد پیشرفت اقتصادی هم زیاد می شود. اسلام دعوت کننده انسان ها به سوی تجارت و بازرگانی است؛ اما به این شرط که از محدوده رعایت احکام و مقررات شریعت اسلام خارج نشوند؛ و به همان اندازه که بر تجارت های مفید و پر سود اجتماعی اهمیت داده است، از کسب و تجارت های فاسد و مضر به منافع یک جامعه نیز بر حذر داشته است. خداوند می فرماید: « يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا » ای کسانی که ایمان آورده اید، اموال همدیگر را به ناروا نخورید؛ مگر آنکه داد و ستدی با تراضی یکدیگر از شما [انجام گرفته] باشد و خودتان را مکشید؛ زیرا خدا همواره با شما مهربان است» (نساء، ۲۹).

در اهمیت جهش در تجارت، خداوند می فرماید: « لیس علیکم جناح أن تبتغوا فضلاً من ربکم »؛ بر شما گناهی نیست که [در سفر حج] فضل پروردگارتان [روزی خویش] را بجویید» (بقره، ۱۹۸). در مراسم حج که ملت های مختلف از امت بزرگ اسلام برای زیارت بزرگ رهسپار می شوند، می توانند بدون هیچ گونه گناه و مشکلی به داد و ستد بپردازند.

امام صادق (ع) در ذیل آیه « رَجَالٌ لَا تُلْهِيمُ تِجَارَهُ وَ لَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ ... » (نور، ۳۷)؛ مردانی که تجارت و داد و ستد آنان را از یاد خداوند غافل نمی کند. فرمودند: اینان همان بازاریان و صاحبان کسب و پیشه بودند که هنگام نماز، کسب و کار را تعطیل کرده و به سوی نماز اول وقت می شتافتند و قطعاً چنین کسانی، اجر و پاداششان بیش از کسانی است که تجارت و کسبی ندارند و اول وقت سراغ نماز می روند (حر عاملی، ۵/۳۰۳، ۵۶/۱).

در روایتی از حضرت علی (ع) آمده است: تجارت کنید و به تولید روی بیاورید که از آنچه در دست دیگران است بی نیاز می شوید (کلینی، ۱۳۶۲، ۱/ص ۳۷۰). همچنین در روایتی از امام صادق (ع) آمده است: «از تجارت و کسب کناره گیری نکنید که (به علت نیاز به دیگران) اهانت می شوید، دادو ستد کنید خداوند به شما برکت می دهد» (کلینی، ۱۴۰۷، ۵/ص ۱۴۹).

از بررسی آیات و روایات بر می آید که تجارت در تمام دوران ها و حتی در تمام مکان ها اهمیت داشته، برتری مطلق کسب و تجارت است، حتی برای عابدان و عالمان و صاحبان ریاست (فیض کاشانی، بی تا، ۳۲/۱). تجارت مسبوق به کار تولیدی است و بدون تولید امکان پذیر نیست. این عمل در اقتصاد تمامی اجتماعات، نافع و موثر است؛ زیرا وسیله تأمین احتیاجات متقاضیان کالاها و سبب انتقال اجناس اضافی تولیدکنندگان، بوده است. همچنین در روایات نهی از تلقی رکبان شده است؛ یعنی اینکه از رفتن به پیشواز کاروان های تجاری و واسطه شدن در فروش کالای روستاییان و فاصله افکندن میان آنان و خریداران شهری، منع نموده اند (ابن بابویه، ۱۴۱۳ق، ۳/ص ۲۷۳). اشاره دارد بر این که، هر گونه واسطه گری در جریان تولید و رفع نیازمندی های اقتصادی عمومی از این طریق نهی شده و تنها واسطه گری که سبب کاهش هزینه مبادله بین خریدار و فروشنده می شود، مورد تجویز است. برخی از صاحب نظران اقتصادی عملیات بازرگانی را کار تولیدی دانسته اند و گروهی دیگر بازرگانی را ادامه کار تولیدی و کار خدماتی قلمداد کرده اند.

شهید صدر تجارت را یک نوع کار تولیدی قلمداد کرده و استدلال به سخن امیر مومنان علی (ع) نموده که امام بازرگانان و صنعت گران را در کنار هم قرار داده و هر دو را منشأ منفعت معرفی نموده است. ایشان نقل و انتقال منابع تولیدی، کالا و خدمات را چه به صورت عمودی مانند استخراج مواد اولیه از اعماق زمین و چه به صورت افقی مانند بردن کالا به بازار فروش، کار تولیدی دانسته که در هر دو حالت، کالا تغییر شکل یافته و برای رفع نیاز انسان آماده شده است؛ بنابراین، ایشان دو ویژگی را برای جهش تولید ذکر می کند: انجام کار و ایجاد منفعت (صدر، ۱۳۵۷، ص ۳۰۷) به نظر می رسد ایشان منظور از تولید دانستن تجارت را تولید خدمات می دانند نه اینکه تجارت را جدا از خدمات به شمار بیاورند.

متأسفانه در عصر حاضر، بسیاری از خدمات تجاری، به ویژه در کشورهای جهان سوم، جنبه دلالی صرف یافته و نقش مثبت اقتصادی خود را از دست داده است. سیطره روحیه خودخواهی بر تجارت، آن را از وضع طبیعی خود منحرف ساخته و آن را به یک فعالیت بسیار سودآور، بدون انجام یک کار مفید تبدیل نموده است (دادگر، ۱۳۷۹، ص ۱۴۱). با این وصف، رونق تجارت و بازرگانی نقش عمده ی در جهش تولید و شکوفایی اقتصاد جامعه دارد، هر جا فعالیت های تجاری جریان داشته باشد جهش تولید و به دنبال آن پیشرفت اقتصادی هم زیاد می شود.

نتیجه گیری

تحقیق و تفحص در متون اسلامی نشان می‌دهد که بسیاری از آیات و روایات بصورت مستقیم و یا غیر مستقیم به جهش تولید و فعالیت‌های تولیدی فرد و جامعه اشاره دارد. اسلام، مأموریت انسان را در بعد مادی زندگی، عمارت و آبادانی زمین، و در بعد معنوی، عبادت و عبودیت دانسته و در جهت نیل به آن ضمن تأکید بر رعایت اولویت بندی فعالیت های تولیدی، افزایش رونق آنها را ضروری دانسته؛ و شیوه های عملی استفاده از منابع طبیعی، عمران و احیای زمین و مهار کردن آب های زیر زمینی و رو زمینی و بهره برداری از باران، دانه های روغنی و فرآورده های تولیدی از آنها و توسعه پرورش زنبور عسل را توصیه نموده است. بنابراین اسلام با محور قرار دادن بخش کشاورزی با عنوان اولویت نخست جهش تولید و رکن اصلی در اقتصاد، دام پروری را ثروت و نعمتی بزرگ می‌خواند که خداوند آن را به بشر موهبت نموده و توجه فکری وی را به آن جلب می‌کند. از این امر مهم تعبیر به برکت نموده و در اولویت دوم و بهترین فعالیت جهش تولیدی نام برده است. زیرا اکثر نیازهای مردم بعد از کشاورزی، از طریق دامداری تأمین می‌شود.

در این میان، تسریع در رونق تولید و تأمین بسیاری از نیازهای اساسی و حیاتی جامعه که با تولیدات بخش های کشاورزی و دام پروری در ارتباط است بدون حضور صنعت و تکنولوژی های لازم امکان پذیر نیست. قرآن در آیات مختلفی توجه به این امر را گوشزد نموده و سومین اولویت در رسیدن به جهش تولید و خودکفائی را بخش صنعت مطرح می‌کند. اسلام برای تجارت و بازرگانی اهمیت زیادی قائل شده، و از هر گونه معاملاتی که حد و حدود آن کاملاً نامشخص باشد بر حذر داشته است. تجارت و عملیات بازرگانی را در تمام دوران مسبق به کارهای تولیدی و خدماتی و برآورده کننده نیازهای اجتماعی دانسته؛ و با عنوان عامل مهم جهش و تحرک رونق اقتصاد داخلی در اولویت چهارم قرار داده شده است؛ همچنانکه امام علی (ع)، بازرگانان و صنعت گران را در کنار هم قرار داده و هر دو را منشأ منفعت معرفی نموده است.

در پایان، باید چنین بیان کرد؛ اسلام با آن که به تولید و جهش آن تأکید فراوانی نموده و افراد جامعه را به تولید تشویق کرده است، اما در عین حال به مسائل ارزشی و اخلاقی هم توجه داشته است، و آن چیزی که زیر بنای جهش تولید در اسلام است التزام به دستورات قرآنی و روایات و عمل به سیره معصومین (ع) است، که در صورت عمل به این دستورات جهش تولید محقق خواهد شد.

فهرست منابع

- قرآن کریم، ترجمه آیت الله العظمی مکارم شیرازی.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۱۳ ق)، من لایحضر الفقیه، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- ابن حنبل، احمد بن محمد (۱۴۱۶ ق)، مسند امام احمد بن حنبل، بیروت: مؤسسه الرساله، چاپ اول.
- امام خمینی، روح الله (۱۳۶۸)، صحیفه امام، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۲۱ جلدی.
- انصاریان، حسین (۱۳۸۹ ش)، شرح دعای کمیل، تحقیق: محمد جواد صابریان، قم: دارالعرفان. جلد ۱.
- بخاری، محمد بن اسماعیل (۱۴۱۰ ق)، صحیح البخاری، قاهره: وزاره الاوقاف، چاپ دوم، ۱۱ جلدی.
- برقی، احمد بن محمد بن خالد (۱۳۷۱ ق)، المحاسن، قم: دارالکتب الاسلامیه.
- بروجردی، آقا حسین (۱۳۸۶ ش)، جامع احادیث الشیعہ، تهران: انتشارات فرهنگ سبز.
- تقیان، حبیب الله (۱۳۸۹ ش)، کیمیای کار در گفتار و کردار ابرار، قم: انتشارات حسنین.
- تهرانی، علی (۱۳۵۲ ش)، اقتصاد اسلامی، مشهد: چاپ خانه خراسان.
- جعفری تبریزی، محمد تقی (۱۳۸۰ ش)، ترجمه نهج البلاغه، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ هفتم.
- حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ ق)، وسائل الشیعہ، قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام.
- حکیمی، محمدرضا و محمد و علی (۱۳۸۰ ش)، الحیاه، ترجمه احمد آرام، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- حیدر نراقی، علی محمد (۱۳۷۹ ش)؛ جهاد اقتصادی، قم: انتشارات مهدی نراقی.
- دادگر، یدالله و نجفی، محمد باقر (۱۳۷۹ ش)؛ مبانی فقهی پیشرفته اقتصاد اسلامی، کرمانشاه: نجبا.
- دفتر همکاری های حوزه و دانشگاه، (۱۳۷۹ ش)؛ مبانی اقتصاد اسلامی، تهران، سمت.
- راوندی کاشانی، فضل الله بن علی (بی تا)، النوادر، قم: دارالکتب.
- شریف رضی، محمد بن حسین (۱۴۲۲ ق)، المجازات النبویه، تصحیح مهدی هوشمند، قم: دار الحدیث.
- بی نا (۱۴۱۴ ق)، نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، قم: هجرت.
- صدر، سید محمدباقر صدر (۱۳۷۵ ش)؛ اقتصادنا، ترجمه عبدالعلی اسپهبدی، تهران: انتشارات اسلامی.
- طبرسی، ابو علیفضل بن حسن (۱۴۰۸ ق)، مجمع البیان فی علوم القرآن، بیروت: دارالمعرفه، چاپ دوم.
- طوسی، محمد بن الحسن (۱۴۰۷ ق)، تهذیب الاحکام، تحقیق حسن موسوی خراسان، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۳۷۴)؛ تفسیر المیزان؛ قم: انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ج ۱.
- فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۰۳ ق)، العین، بیروت: دارالفکر.
- فیض کاشانی، ملا محسن (بی تا)، الصافی فی تفسیر القرآن، بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.
- قمی، عباس (۱۴۱۴ ق)، سفینه البحار، قم: انتشارات اسوه.
- عیاشی، أبونصر محمد بن مسعود (۱۴۲۱ ق)؛ التفسیر الیاشی؛ قم: مؤسسه البعثه، چاپ اول.
- کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق (۱۳۶۲ ش)؛ الکافی؛ تحقیق: علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ پنجم.
- محدث نوری، میرزا حسن (۱۴۰۸ ق)، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم: مؤسسه آل البيت.
- مجلسی، سیدمحمدباقر (۱۴۰۳ ق)، بحارالانوار، بیروت: داراحیاء التراث العربی، چاپ سوم.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۷)؛ مجموعه آثار؛ تعلیم و تربیت در اسلام، تهران: انتشارات صدرا، چاپ چهارم.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۶۰)؛ خطوط اقتصاد اسلامی، قم: مدرسه الامام علی بن ابی طالب، چاپ اول.

بی نا (۱۳۷۴ش)؛ تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
یعقوبی، ابن واضح (۱۳۷۱ش)؛ تاریخ یعقوبی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

Priority of the leap of production in the sources of Imami jurisprudence

In Islam economy, achieving a leap in production in all fields requires effective methods and strategies, which will not be possible without practical adherence to the principles of the Qur'an, tradition and the observance of priorities in production; Therefore, any step to improve the economic situation and the emergence of change and overtaking in it, compared to the past can be considered as steps towards excellence in production and improving the productivity of various sectors of society, public welfare and upgrading the system and the country. The purpose of this study is to extract the basics of production leap based on verses and hadiths and explain the criteria and use them to encourage producers to adhere to these principles and their practical application by economic planners, due to cultural support in society and their wide acceptance; Which can be a good guarantee for better success of programs. The research method in this study is descriptive-analytical based on collecting information from sources, valid documents, written opinions of jurists and thinkers. Research findings indicate that in the Holy Quran and hadiths, in addition to expressing the importance and emphasis on the basics and prioritization of productive activities, practical ways to accelerate the use of production factors and natural gifts, agriculture, industry and trade for Achieving the economic progress of individuals and communities, presented; And by encouraging observance of the findings, a leap in production in the economy can be achieved.

Keywords: Quran; Narrations; priorities; Production mutation; Islamic economy